

Έριδες και συγκρούσεις για την εκπαίδευση στην Κοινότητα Σελίτσης κατά τον 19ο αιώνα: η υπόθεση Ι. Γλαυκωπίδη

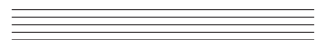
Μιχάλης Μπαρτσιδης

Δρ Φιλοσοφίας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εκκινώντας από θέματα που εντάσσονται στην έρευνα και την πληρέστερη κατανόηση της τοπικής Ιστορίας, βρισκόμαστε, συχνά, ενώπιον ευρύτερων ερμηνευτικών προβλημάτων. Όταν αποφεύγονται οι απορρέοντες από την τοπική θεώρηση κίνδυνοι, όπως η εξιδανίκευση της τοπικής Ιστορίας, η αποσιώπηση όσων στοιχείων δεν φιλοτεχνούν μια «καλή εικόνα» του τόπου και του λαού μας και η ερμηνευτική υποτίμηση γεγονότων που δίνουν μια πιο σύνθετη και αντιφατική εικόνα, τότε τα θέματά της αποκτούν ευρύτερο νόημα και υπερβαίνουν τα όριά της. Έρχονται τότε στο φως στοιχεία που φωτίζουν πλευρές της γενικής Ιστορίας.¹ Τέτοιο ευρύτερο ενδιαφέρον φαίνεται να παρουσιάζει, όπως θα δούμε, η Σέλιτσα (σήμερα Εράτυρα), μια σημαντική ελληνόφωνη κοινότητα της Δυτικής Μακεδονίας, με πληθυσμό γύρω στους 3.000 κατοίκους την εποχή εκείνη, η οποία διαθέτει αξιόλογη και μακρά εκπαιδευτική ιστορία, από το 1699, τα χρόνια του Διαφωτισμού, έως τον 20ό αιώνα.²

Με αυτές τις σκέψεις και τα κριτήρια θα ήθελα να προσεγγίσω το ζήτημα των χαρακτηριστικών διαμαχών στην εκπαίδευση, προτείνοντας κάποιες υποθέσεις ερμηνείας τους, οι οποίες προκύπτουν κυρίως από μια ορισμένη ανάγνωση των πηγών και από τη σύγκριση και ένταξη στο ιστορικό πλαίσιο της εποχής. Στο πρώτο μέρος γίνεται σύντομη αναφορά στο ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο, στο οποίο εντάσσεται η εκπαιδευτική κίνηση σε μια κοινότητα όπως η Σέλιτσα κατά τον 19ο αιώνα. Αναγνωρίζεται ο σημαντικός ρόλος της εκπαίδευσης ως μηχανισμού κοινωνικής αναπαραγωγής και ως προνομιακού πεδίου άσκησης τοπικής εξουσίας και εθνικής πολιτικής. Αναλυτικότερα, επισημαίνονται τα προβλήματα οργάνωσης και λειτουργίας των σχολείων, η σχε-

τικά μεγάλη συχνότητα επαναλαμβανόμενων ερίδων και διαμαχών γύρω από την εκπαίδευση και αναλύεται ο χαρακτήρας αυτών των αντιθέσεων. Σε ποιο βαθμό οι διαμάχες στη Σέλιτσα αποτελούν ιδιαίτερη περίπτωση και πώς εξηγείται η συχνότητά τους; Με ποιο τρόπο μια «πολιτισμική» προσέγγιση μπορεί συνθετικά να συσχετισθεί με μια κοινωνικοοικονομική;

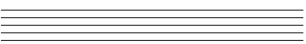
Στο δεύτερο μέρος, η αναφορά μας επικεντρώνεται στην ιδιαίτερη ιστορική συγκυρία μετά το 1878 στο χώρο της Μακεδονίας ως διαφιλονικούμενο τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και στις παρεπόμενες ανακατατάξεις όσον αφορά την εκπαίδευση. Στο πλαίσιο αυτό, όπως και στην προαναφερθείσα παράδοση διαμαχών στη Σέλιτσα, αναδεικνύεται το περιστατικό όπου πρωταγωνιστεί ο Ι. Γλαυκωπίδης (μαχητικός διδάσκαλος που συναντούμε αργότερα στα εκπαιδευτικά πράγματα της παροικίας της Αιγύπτου, συγγενής του Σπυριδωνα Γλαυκωπίδη, αγαπημένου μαθητή του Θεόφιλου Καΐρη και εκτελεστή της διαθήκης του), το οποίο και ανασυγκροτείται ιστορικά. Ποια είναι η σημασία αυτού του περιστατικού δημόσιας σύγκρουσης για τον έλεγχο της εκπαίδευσης στο φόντο της αποδιάρθρωσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και των συγκροτούμενων κρατών-εθνών στα Βαλκάνια; Η απόπειρα μιας σύνθετης ερμηνείας της διαμάχης μπορεί να παράσχει χρήσιμα συμπεράσματα όχι μόνο στην εκπαιδευτική, αλλά στην ευρύτερη Ιστορία.

ΔΙΑΜΑΧΕΣ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, 1806-1882

Το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο

Στις αρχές του 19ου αι. η Σέλιτσα, μετά τη μεγάλη ανάπτυξη και ακμή της σε όλα τα επίπεδα κατά τον 18ο αιώνα, βρίσκεται σε φάση αναστροφής και οπισθοδρόμησης. Έπαιξαν ρόλο σ' αυτό οι μεγάλες καταστροφές που υπέστη από τις επιδρομές των Τουρκαλβανών Γκέκηδων το 1774, όπως και η φυγή-εγκατάσταση στην Κεντρική Ευρώπη μεγάλου μέρους των πιο δραστήριων δυνάμεών της, των βιοτεχνών και των εμπόρων, δηλαδή της αστικής της τάξης (Γιομπλάκης 1968).

Η βασική αιτία όμως ήταν η εξαναγκαστική μετατροπή της το 1804 σε τσιφλίκι του Αλή Πασά. Παρά το ότι ενίσχυσε την ασφάλειά της από τις επιδρομές, εντούτοις ανακόπηκε η αυτονομία και εντάθηκε η εξάρτησή της από τους

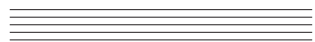

τιμαριώτες (Γιομπλάκης 1985:74-91). Η Σέλιτσα, όπως και τα άλλα μικρά αστικά κέντρα της Μακεδονίας, δεν ακολούθησε την πορεία των κωμοπόλεων με αντίστοιχο επίπεδο ανάπτυξης του ελληνικού κράτους, οι οποίες πέρασαν γρήγορα στις νέες παραγωγικές σχέσεις. Μετατρέπεται από μια προωθημένη εμπορική κωμόπολη σε ένα μεγάλο αγροτικό χωριό. Χάνει τα προνόμια όσον αφορά το ιδιοκτησιακό και διοικητικό καθεστώς. Οι πρόκριτοί της υπογράφουν διά της βίας την παραχώρηση των κτημάτων στον Αλή Πασά.

Μετά την πτώση του Αλή και την αυτόματη μετατροπή της Σέλιτσας σε κτήμα της οθωμανικής Πύλης το 1820, η κοινοτική δομή εξουσίας της εκλεγόμενης μουχταροδημογεροντίας καταργείται ουσιαστικά και τυπικά, με την παράλληλη συγκέντρωση εξουσιών στο πρόσωπο του διοριζόμενου βεκήλη, ο οποίος μετά το 1826 συγκεντρώνει τις αρμοδιότητες του ιμπλιάκη και του ιντεζαπτή.³ Πρόκειται για μονοπρόσωπη και άμεσα συνδεδεμένη με τον οθωμανικό κρατικό μηχανισμό δομή εξουσίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι το διάστημα της Ελληνικής Επανάστασης (1822-1828), μετά τα γεγονότα της Νάουσας, η Σέλιτσα είχε εν μέρει εγκαταλειφθεί από τους κατοίκους της για λόγους ασφαλείας.⁴

Η δομή αυτή διατηρείται μέχρι την έκδοση του Χάτι-σερίφ το 1839, που συνιστά και την απαρχή της φιλελευθεροποίησης της οθωμανικής εξουσίας.⁵ Από τότε αρχίζει μια νέα περίοδος με κάποιες μορφές δικαιωμάτων, ισονομίας και ισοπολιτείας, που έχουν καθολική ισχύ. Δεν επιστρέφουμε όμως στο προηγούμενο καθεστώς προνομιακής μεταχείρισης της κοινότητας του 18ου αι. Αρχίζει η οικονομική ανασυγκρότηση της κοινότητας. Επανέρχεται η μορφή της αιρετής μουχταροδημογεροντίας, αν και με λιγότερες πλέον αρμοδιότητες μετά το 1842 και ξεκινά η διαδικασία εξαγοράς των κτημάτων (1842-46). Με την εξαγορά οι κάτοικοι επαναποκτούν την ονομαστική κυριαρχία των κτημάτων τους (Βέλκος 1979).

Πρέπει εδώ να συγκρατήσουμε το διαφορετικό ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο, σε σχέση με τον προηγούμενο αιώνα, μέσα στο οποίο διαμορφώνονται νέες κοινωνικές σχέσεις και δυνάμεις και αναπτύσσονται οι μεταξύ τους ανταγωνισμοί για την τοπική εξουσία, οι οποίοι αποτυπώνονται στον εκπαιδευτικό μηχανισμό.

Ο ρόλος του εκπαιδευτικού μηχανισμού

Η ύπαρξη και λειτουργία σχολείων σε αναπτυγμένες κοινότητες, όπως η Σέλιτσα από τον 18ο αιώνα, σχετίζεται βεβαίως με τις ανάγκες που προκύπτουν από τη βιοτεχνική και εμπορική ανάπτυξη και από τη διαδικασία συγκρότησης της ιδιαίτερης εθνικής ιδεολογίας. Οι ανάγκες αυτές συνίστανται στην εγχάραξη γνώσεων (ανάγνωση, γραφή, αριθμητικές γνώσεις) και στη σμίλευση μιας ιδεολογίας για την κοινωνική άνοδο και την ταύτιση με το εθνικό ρεύμα.

Η προφορική και γραπτή χρήση μιας τυποποιημένης γλώσσας, η στοιχειώδης γνώση των μεθόδων εμπορικού υπολογισμού, η πρόσβαση σε μια «ορθολογιστική» αστική ιδεολογία συνιστούν νέους κώδικες, που μόνο το σχολείο μπορεί να δώσει σε σχέση με την οικογένεια. Όπως αντίστοιχα η εγχάραξη της εθνικής συνείδησης γίνεται αποτελεσματικότερα με τον τυποποιημένο, συλλογικό, γενικευμένο και πανηγυρικό τρόπο του σχολείου και την ενιαία αφήγηση της εθνικής ιστορίας ως αυστηρά διαφορετικής από των άλλων εθνών (Τσουκαλάς 1982). Η λειτουργία του σχολείου στις ορθόδοξες κοινότητες της οθωμανικής επικράτειας παίζει έναν ρόλο κοινωνικής αναπαραγωγής και εθνικής συγκρότησης. Αποσπρά ρόλο από τον κυρίαρχο μέχρι τότε ιδεολογικό μηχανισμό, την εκκλησία, όπως επίσης και από την οικογένεια, με τις οποίες όμως συνυπάρχει. Αποτελεί τον νέο και σπουδαιότερο μηχανισμό συγκρότησης και αναπαραγωγής των κοινωνικών σχέσεων και ιδεολογιών και συνεπώς ένα προνομιακό πεδίο άσκησης εξουσίας και εθνικής πολιτικής.

Στις υπόδουλες περιοχές της Μακεδονίας κατά τον 19ο αιώνα η εποπτεία των σχολείων γίνεται από τις τοπικές κοινοτικές δομές και συνολικά από την Εκκλησία και το Πατριαρχείο. Μέσω των σχολικών εφοριών, που απαρτίζονται από μέλη των προκρίτων, οι γενικότερες κοινωνικές διαμάχες και συγκρούσεις περνούν μέσα στον σχολικό μηχανισμό (Τσουκαλάς 1982, Τερζή-Ζιώγου 1997, Bonidis, Palaskas, Balabani, 2000). Είναι ο ευαίσθητος δείκτης αυτών των κοινωνικών αντιθέσεων. Οι ποικίλες αντιλήψεις και πολιτικές στρατηγικές για την τοπική εξουσία, καθώς και οι προκύπτουσες προσωπικές διαμάχες αλληλοδιαπλέκονται με τις αντίστοιχες για τη λειτουργία των σχολείων. Έτσι εδώ δεν εξετάζουμε τα σχολεία από την άποψη της εσωτερικής τους οργάνωσης και λειτουργίας, αλλά ως τόπο εξουσίας που τα προβλήματά του ενοφθαλμίζονται στις διαμάχες για την κοινοτική εξουσία.

Οι διαμάχες και τα προβλήματα λειτουργίας των σχολείων στη Σέλιτσα τον 19ο αιώνα

Το βασικό στοιχείο που διαπιστώνει κανείς ρίχνοντας μια ματιά στην εκπαιδευτική κίνηση κατά τον 19ο αι. στη Σέλιτσα είναι η μεγάλη συχνότητα και διάρκεια των ερίδων γύρω από τα σχολεία, καθώς και τα συχνά προβλήματα ή διακοπές στη λειτουργία τους.

Ας αναφέρουμε κατ' αρχήν, αν και προηγείται της περιόδου που εστιάζουμε την προσοχή μας, την οριστική φυγή από τη σχολή της Σέλιτσας του ίδιου του *Αργυρίου Παπαρρίζου*⁶ το 1806, αμέσως μετά την εξαναγκαστική μετατροπή της πατρίδας του σε τσιφλίκι του Αλή Πασά. Δεν άντεξε μάλλον το γεγονός αυτό (έχει γραπτώς εκφραστεί κατά της τυραννίας του Αλή). Πιθανότατα να μην είχε καλές σχέσεις με τους διορισμένους απο τον Αλή προκρίτους. Υπήρξε ίσως και οικονομική δυσπραγία της κοινότητας και δεν μπορούσε να πληρωθεί; Πάντως έριξε μαύρη πέτρα πίσω του, και υπέγραφε Σιατιστεύς, πράγμα που μάλλον υποδηλώνει ότι η φυγή του οφείλεται και σε πολιτικούς λόγους.

Από το 1821 έως το 1827 τα σχολεία διακόπτουν τη λειτουργία τους λόγω των πολεμικών και κοινωνικών γεγονότων της Επανάστασης, της μετατροπής της Σέλιτσας σε «κτημα του στέμματος» (ιμπλιάκι) κλπ.

Το 1840, δεκατρία χρόνια μετά την επανέναρξη της λειτουργίας τους, ο δάσκαλος *Δημήτριος Μανακίδης*, μία σημαντική προσωπικότητα και ο πρώτος που εφάρμοσε την αλληλοδιδασκτική μέθοδο σε σχολεία της Μακεδονίας, εγκαταλείπει την ιδιαίτερη πατρίδα του και διδάσκει για δύο χρόνια στη Σιάτιστα. Ο Γιομπλάκης θεωρεί πως «[...] οι λόγοι που τον ανάγκασαν να φύγει δεν νομίζουμε ότι οφείλονται στην εμφάνιση του νεαρού τελειοποιημένου συναδέλφου του *Ιωάννη Τζιούμπρα*, αλλά οι φατριασμοί και οι διχονοίες μεταξύ των επιτρόπων» (Γιομπλάκης 1985).

Σημειώνουμε ότι την περίοδο αυτή αρχίζουν οι διαδικασίες για την εξαγορά των κτημάτων με οξύτατες αντιπαραθέσεις που φτάνουν, όπως θα δούμε, μέχρι το φόνο του φερμανλή *Νικολάου Μανώλη (Τσιάρα)* στην Κωνσταντινούπολη (Φωτόπουλος 1939: 78).⁷

Το 1848 οι Σιατιστινοί παίρνουν και τον δάσκαλο *Ιωάννη Τζιούμπρα*. Το 1850 η Σχολή κλείνει για λίγο. Ο Αγαθάγγελος σημειώνει: «[...] το Σχολείον της πατρίδος μου ως εκ της διχονοίας των προκρίτων εστερείτο διδασκάλου και κατά

συνέπεια ήρχισεν ο πατήρ μου να με διδάσκη το αλφάβητον [...]» (Αγαθάγγελος 1909).

Το 1862 έκλεισε και πάλι η Σχολή «για λόγους οικονομικούς διότι, κατά πάσα πιθανότητα, δεν στάλθηκαν χρήματα από την Ξενιτιά» σύμφωνα με τον Γιομπλάκη (Γιομπλάκης 1985). Χρειάστηκε πρωτοβουλία του μητροπολίτη Σιατίστης δύο χρόνια μετά, το 1864, η οποία επανένωσε τη Μουχταροδημογεροντία και τους αντιπροσώπους των διαφόρων κοινωνικών τάξεων, ανασυγκρότησε τη Σχολική Εφορία και αποφασίσθηκε η χρηματοδότηση των σχολείων από τα εισοδήματα της εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου. Ας σταθούμε για λίγο εδώ. Βλέπουμε ότι:

α) αποφασίζουν να μην περιμένουν χρήματα από τους Ξενιτεμένους πατριώτες, σε μια περίοδο που βρίσκεται σε έξαρση η προσπάθεια των Ελλήνων της Διασποράς για ενίσχυση των σχολείων στις πατρίδες τους·

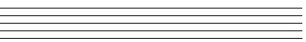
β) με την ανασυγκρότηση ορίζεται επίτροπος, μαζί με άλλους δύο, ο Αθανάσιος Τσιάρας, γιος του δολοφονηθέντος φερμανλή, πρόσωπο που συναντούμε σταθερά στις διαμάχες από τώρα και στο εξής·

γ) στην πολύ ενδιαφέρουσα σχετική πράξη, που υπογράφουν άπαντες, αναφέρεται: «[...] εάν δε τις εξ υμών φανή ποτέ ενάντιος εις την διάπραξιν του Αγαθού τούτου έργου εκέτω το ανάθεμα του Ιησού Χριστού ...» (Γιομπλάκης 1985: 158).

Μεσολαβεί στη συνέχεια και ένα περιστατικό που δεν αφορά άμεσα τα σχολεία, αλλά είναι επίσης ενδεικτικό του κλίματος. Καταγγέλλεται ο Βενιαμίν Τζούμπρας για κακοδιαχείριση στον Άγιο Νικάνορα και μετά την παρέμβαση του Πατριαρχείου αναγκάζεται να υπαχθεί στον κεντρικό έλεγχο της επιτροπής του Αγίου Γεωργίου.

Το 1873 παραιτείται ο Σελτσιώτης διδάσκαλος του Αλληλοδιδασκτικού Νικόλαος Αλβανός, ο οποίος προσελήφθη μόλις πριν από δύο χρόνια και «διακρίνονταν για την ευρωπαϊκή του μόρφωση» (Γιομπλάκης 1985: 157) εξαιτίας της αντίδρασης των κομματικών φατριών, «[...] αι οποίαι, κακή τη μοίρα, δεν έλιπον από την Σέλιτσαν, είτε εις τα πολιτικά, είτε εις τα κοινοτικά, είτε εις τα εκκλησιαστικά ζητήματα» (Φωτόπουλος 1939: 100).

Την ίδια χρονιά διαδέχεται τον Θεόφιλο ως μητροπολίτης ο Αμβρόσιος, μέσα σε κλίμα αντιπαράθεσης μεταξύ προκρίτων διαφόρων κοινοτήτων και Μητροπόλεως για ζητήματα οικονομικού ελέγχου. Ο Αγαθάγγελος γράφει: «[...] Μετ' ολίγον χρόνον διαιρούνται οι συμπολίται μας εις δύο αντιμαχόμενας ομά-

δας. *Ημείς [οι ιερείς εννοεί] επωφελούμενοι της διαμάχης ταύτης, λαμβάνομεν μέρος με την ισχυροτέραν μερίδα και συντάσσομεν πρακτικόν δι' ου»* (Αγαθάγγελος 1909: 18) ενώνει τους ιερείς σε συμπαγή ομάδα υπό τον εαυτό του και σχολιάζοντας το γεγονός το θεωρεί «*υπόδειγμα τω ποιμνίω μας, όπερ εκ περισσού είχε συνηθίσει να κυλίεται ασυναισθήτως εις τα βορβορώδη τέλματα της διχοστασίας και του διαπληκτισμού»* (Αγαθάγγελος 1909: 20) ή «*γιγνόμενοι (ημείς) παράδειγμα άριστον και αξιόζηλον τη από τινός κακής μοίρας υπό πείσμονος και ολέτηρος φατριασμού κατατρυχομένη Κοινότητί μας»* (Αγαθάγγελος 1909: 25). Παρακάτω σχολιάζει την εναντίον τους συμπεριφορά του αρχιερέα, «*ίνα ευχαριστήσιν τινάς των συμπολιτών μας εχθρούς διακαώς επιποθούντας την προσβολήν και την ευτέλειαν ημών »* (Αγαθάγγελος 1909: 22).

Από το 1876 έως το 1880 διακόπτεται η λειτουργία των σχολείων λόγω οικονομικού αδιεξόδου. Το 1880 αρχίζει και πάλι μια μεγάλη προσπάθεια ανασυγκρότησης και λειτουργίας των σχολείων. Πολύ σύντομα, το 1882, παρουσιάζεται η διχογνωμία Αγαθάγγελου - Σχολικής Εφορίας και στη συνέχεια ξεσπά η υπόθεση Γλαυκωπίδη, την οποία θα εξετάσουμε ιδιαίτερα ως την κορύφωση των αντιπαραθέσεων.

Ο χαρακτήρας των συγκρούσεων

Οι συχνές διαμάχες και έριδες είναι σύνηθες φαινόμενο που, ωστόσο, δεν διαταράσσει την κοινοτική δομή ή, καλύτερα, οφείλεται σε μεγάλο βαθμό ακριβώς στον σχετικά αυτόνομο και κλειστό χαρακτήρα της. Παρατηρούμε ότι οι διαμάχες και οι έριδες στη Σέλιτσα του 19ου αιώνα είναι πολύ συχνές, έντονες και με διάρκεια. Βέβαια, το ίδιο κλίμα επικρατεί πάνω-κάτω και στις άλλες κοινότητες του μεγέθους της Σέλιτσας ή μεγαλύτερες της κατά την ίδια περίοδο.

Εντούτοις η μεγάλη συχνότητα και διάρκεια των διαμαχών στη Σέλιτσα και ειδικά η έκφρασή τους στην εκπαίδευση συνιστούν αξιοπρόσεκτη περίπτωση. Το έργο της ερμηνείας τους είναι δύσκολο, διότι μας λείπουν, προς το παρόν, τα στοιχεία που αφορούν τις οικονομικές αφετηρίες τους. Θα χωρίσουμε σε δύο περιόδους την εξέτασή τους. Κατά την πρώτη, από το 1840 έως το 1865 περίπου, τα προβλήματα λειτουργίας των σχολείων αντικατοπτρίζουν τις έντονες αντιπαραθέσεις μεταξύ των κοινωνικών ομάδων με επίδικο αντικείμενο τη συμμετοχή και τη νομή της τοπικής κοινοτικής εξουσίας.

Μέχρι τότε έχουμε την Εκκλησία, η οποία συγκέντρωνε το σύνολο της εξουσίας, και την εμπορική αστική τάξη που κατόρθωσε να τη μοιραστεί μαζί της ήδη από την περίοδο της ακμής στα μέσα του 18ου αιώνα. Όμως μεγάλο μέρος της δεύτερης έφυγε από τον τόπο, ενώ παράλληλα έχουμε την εμφάνιση νέων κοινωνικών δυνάμεων, των επαγγελματικών και μικρεμπορικών συντεχνιών, που διεκδικούν τη συμμετοχή τους στην τοπική εξουσία. Στην περίοδο που εξετάζουμε, τη σοβαρότερη ένδειξη κινητοποίησής τους αποτελεί η διαμαρτυρία των εσναφιών του 1839 εναντίον του βεκίλη-ιντεζαπτζή και όσων τον πλαισιώναν για τη διαχείριση του μονοπωλίου του κρέατος. Η δυναμική εμφάνιση εσναφιών με τόσο καθαρό και έντονο τρόπο συνιστά μια σημαντική πολιτική διεκδίκηση με πολυσήμαντα αποτελέσματα για όλη την περίοδο που ανοίγεται μετά το 1840. Διαβάζοντας από μια τέτοια σκοπιά το κείμενο της διαμαρτυρίας τους και τα ονόματα όσων το υπογράφουν (Γιομπλάκης 1985: 309-310), βλέπουμε ότι πρόκειται για μια *κοινωνική συμμαχία νέων δυνάμεων*, πλούσιων ήδη και λαϊκών, που αναδείχτηκαν μετά το 1800 και σχετίζονται με το τοπικό εμπόριο και τη διατροφή. Μερικά ονόματα τα συναντούμε αμέσως μετά ως δημογέροντες, γεγονός που δείχνει την επιτυχία της κινητοποίησης ως προς τους ευρύτερους στόχους της.

Από την άλλη, πρέπει να δώσουμε όλη την σημασία που του ανήκει στο μείζον γεγονός της περιόδου, την έναρξη της διαδικασίας *εξαγοράς των κτημάτων* (Βέλκος 1979). Και δω βλέπουμε ότι την πρωτοβουλία αρχικά πήραν ευρύτερα λαϊκά και αγροτικά στρώματα, παρ' όλο που την υλοποίησή της ανέλαβαν στη συνέχεια οι πρόκριτοι με τα γνωστά αποτελέσματα. Οι εντάσεις κατά την εξαγορά διήρκεσαν σχεδόν 25 χρόνια και είναι η βασική αιτία των εν γένει διενέξεων και αντιπαραθέσεων.

Η διπλή αυτή διαδικασία αποτυπώνεται φυσικά στην κατά χρονιές σύνθεση της δημογεροντίας, η οποία ξαναγίνεται, όπως είπαμε, από το 1842 και πάλι αιρετή. Εκεί παρατηρούμε αρκετές εναλλαγές και ανατροπές στα ονόματα (Γιομπλάκης 1985: 52-53). Η καθολική αντίδραση εναντίον των πέντε φερμανλήδων, οι οποίοι απεστάλησαν από την κοινότητα στην Κωνσταντινούπολη να διεξαγάγουν για λογαριασμό της τις διαπραγματεύσεις με τη σουλτανική εξουσία και επιχείρησαν να καταχραστούν την εξουσία τους κατά την εξαγορά, είναι επίσης ασφαλής δείκτης της κινητοποίησης ευρύτερων λαϊκών ομάδων. Οδηγούμαστε έτσι σε έντονες συγκρούσεις που φτάνουν μέχρι και την πρώτη πολιτική δολοφονία καταχραστού φερμανλή, του Νικολάου Τσιάρα το 1848,

χροινιά κατά την οποία η σύνθεση της δημογεροντίας εμφανίζεται, κατ' εξαίρεση και για μια στιγμή, στην πιο λαϊκή της εκδοχή.

Από τα στοιχεία αυτά, βέβαια, δεν μπορούμε να φτάσουμε σε γενικά συμπεράσματα. Φωτίζονται όμως κάποιες κρίσιμες λεπτομέρειες του κεντρικού και δισηπίλτου αυτού ζητήματος της ιστορίας της Εράτουρας του 19ου αιώνα.

Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να πούμε ότι πρόκειται για μια νέα και μεταβατική περίοδο από το 1840 και μετά, με την απαρχή της φιλελευθεροποίησης της οθωμανικής εξουσίας και την εμφάνιση νέων κοινωνικών δυνάμεων, οι οποίες θα δώσουν το στίγμα τους σε όλη τη περίοδο που ακολουθεί με τους αγώνες και τις αντιπαραθέσεις τους για τη νομή της τοπικής εξουσίας. Πρόκειται για την τοπική *μεταπολίτευση*. Ο χώρος της εκπαίδευσης σημαδεύεται από αυτά τα γεγονότα και δεν μπορεί να μείνει έξω από τις διενέξεις, διότι αποτελεί, όπως αναφέραμε, βασικό μηχανισμό και τόπο άσκησης εξουσίας. Φαίνεται όμως πως οι διαφορές για τα σχολεία δεν έχουν ως επίκεντρο άμεσα ιδεολογικά προβλήματα που αφορούν την εκπαίδευση αλλά ότι ενοφθαλμίζονται στους γενικότερους ανταγωνισμούς με αντικείμενο την κοινοτική εξουσία.

Έτσι, βλέπουμε να διαμορφώνονται γενικά δύο στρατόπεδα: το συντηρητικό και το φιλελεύθερο. Μπορούμε να προσδιορίσουμε τους δύο πόλους εξειδικεύοντας στη περίπτωση της Σέλιτσας μια σχετικά ενιαία τυπική διαδικασία, κοινή στις ελληνικές πόλεις και κωμοπόλεις, όταν η κοινωνική διαστρωμάτωσή τους εμφανίζει έντονες διαφοροποιήσεις (Ηλιού 1981). Από τη μια μεριά η Εκκλησία που χάνει συνεχώς τα προνόμιά της και από την άλλη η φιλελεύθερη εμπορική αστική τάξη. Ανάμεσα στους δύο πόλους επιμερίζονται τα σινάφια και οι λαϊκές τάξεις (αγροτικές κλπ.), αναλόγως με τα συμφέροντά τους: σ' αυτές που επιδίδονται σε δραστηριότητες τοπικού επιπέδου και σε αυτές που εξαρτώνται από το διευρυμένο εμπόριο και τις επαγγελματικές δραστηριότητες μακρινών αποστάσεων (στην Κωνσταντινούπολη, στη Ρουμανία, στη Σερβία, στη Θεσσαλονίκη κλπ.). Οι λαϊκές ομάδες χωρίζονται στα δύο, έχουν διφορούμενη συμπεριφορά και δεν είναι κατ' ανάγκην «προοδευτικές» στο ζήτημα της παιδείας. Όμως αυτός ο γενικός τύπος πρέπει να υποστηριχθεί με την περαιτέρω έρευνα πάνω στη σύνθεση των επιτροπών και των επαγγελματιών.

Η ΙΔΙΑΙΤΕΡΗ ΣΥΓΚΥΡΙΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΟ ΔΙΑΣΤΗΜΑ 1870-1880

Αν τα ζητήματα της εικοσαετίας 1840-1880 παρέμειναν κάπως ασαφή, εντούτοις προχωρώντας χρονικά προς τις δεκαετίες του '70 και του '80 οι ερμηνευτικές μας φιλοδοξίες μπορούν να ικανοποιηθούν περισσότερο και να φωτίσουν κάπως, με τη σειρά τους, την προηγούμενη περίοδο. Θα εξετάσουμε τις διενέξεις αυτές ξεχωριστά διότι αποτελούν την κορύφωση και διότι εντάσσονται σε μια ιδιαίτερη ιστορική συγκυρία.

Μετά το 1858-60, οπότε και εκδίδονται το Χάτι Χουμαγιούν και οι «Γενικοί Εθνικοί Κανονισμοί» του Πατριαρχείου, έχουμε την περαιτέρω φιλελευθεροποίηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, το δικαίωμα ίδρυσης συλλόγων για τα εκπαιδευτικά ζητήματα, τις εθνικές πολώσεις και τον περιορισμό του ρόλου του Πατριαρχείου. Το 1878 υπογράφεται η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, η οποία, σημειωτέον, συνάντησε την έντονη αντίδραση της Κοινότητας Σελίτσης. Ο ανταγωνισμός των διαφόρων εθνικών επιδιώξεων στο χώρο της οθωμανικής επικράτειας υπαγόρευσε στο ελληνικό κράτος την ανάπτυξη μιας εθνικής πολιτικής για να αυξήσει τον ζωτικό του χώρο και να ανταποκριθεί στις επιδιώξεις των «αλύτρωτων πληθυσμών» για αυτοδιάθεση. Η πολιτική αυτή της Μεγάλης Ιδέας είχε ως σημαντική παράμετρο την ανάπτυξη παρεμβατικής πολιτικής στα σχολεία της Μακεδονίας. Η ενίσχυση της εκπαίδευσης αποτελούσε πλέον άμεση προτεραιότητα, αλλά και ευκαιρία νομιμοποίησης της ανάμειξης του ελληνικού κράτους στις κοινωνικές και πολιτικές δραστηριότητες των Ελλήνων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, από τις οποίες απουσίαζε τα προηγούμενα 40 χρόνια (Βούρη 1992).

Μοιραία, η ανάμειξη αυτή στην εκπαιδευτική δραστηριότητα της ελληνικής κοινότητας σήμαινε περιορισμό των αρμοδιοτήτων του Οικουμενικού Πατριαρχείου και των κατά τόπους μητροπολιτών. Το γεγονός αυτό κατέστησε δυσχερή τη συνεργασία των δύο φορέων εκπαιδευτικής πολιτικής, που έφτασε σε φάσεις οξείας αντιπαράθεσης, με αποτέλεσμα την ελλιπή συγκρότηση του εκπαιδευτικού δικτύου και τα προβλήματα στην διαχείριση και διοίκησή του.

Ο κύριος φορέας των επιδιώξεων του ελληνικού υπουργείου Εξωτερικών με αρμοδιότητες σχεδιασμού, προϋπολογισμού και κατανομής της οικονομικής βοήθειας προς τα σχολεία ήταν ο Εν Αθήναις Σύλλογος προς Διάδοσιν των

Ελληνικών Γραμμάτων που ιδρύθηκε το 1869. Άμεσο αποτέλεσμα των επαφών μεταξύ Συλλόγου, προξένων, κοινοτήτων και Ελλήνων των μεσαίων και ανώτερων στρωμάτων ήταν η δημιουργία, το 1871, του Εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου, καθώς και πλήθους τοπικών («κεντρικών» και «περιφερειακών») συλλόγων εν είδει περιφερειακού διοικητικού εκπαιδευτικού οργάνου. Τότε ιδρύεται η γνωστή μας Μακεδονική Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα. Έτσι πλάι στο επίσημο-«πατριαρχικό» δίκτυο, που υπαγόταν στο οθωμανικό υπουργείο Παιδείας, διείσδυσε στα χρόνια του 1870 και το ελλαδικό δίκτυο διάχυσης της ελληνικής εκπαίδευσης (Bonidis et al.). Ιδιαίτερα μετά το 1880 εντείνεται η στροφή αποκλειστικά προς τις εθνικές επιδιώξεις και μαζί με την υπεροπτική στάση των παραγόντων του ελληνικού κρατικού μηχανισμού προκαλούνται σημαντικά προβλήματα στο Πατριαρχείο, το οποίο παράλληλα πιέζεται από το οθωμανικό κράτος να περισφίξει τον έλεγχο των εκπαιδευτικών πραγμάτων.

Η υπόθεση Γλαυκωπίδη

Στο πλαίσιο αυτό θα πρέπει να εντάξουμε και τις διενέξεις στα σχολεία της Εράτυρας που εντείνονται τη δεκαετία του 1870 και κορυφώνονται στα μέσα του 1880 με την υπόθεση Γλαυκωπίδη. Η υπόθεση αυτή ήταν μια σοβαρή δημόσια πολιτική σύγκρουση με πολλαπλές πτυχές που διαίρεσε τη Σέλιτσα στα δύο.

Οι πηγές μας για τη σοβαρή αυτή υπόθεση είναι η *Ιστορία* του Ιωάννη Φωτόπουλου και τα *Απομνημονεύματα* του πρωτοσύγκελου Αγαθάγγελου. Οι πληροφορίες των δύο συγκρούονται σε διάφορα σημεία και κυρίως στις ημερομηνίες. Θα βασιστούμε στην εκδοχή του Φωτόπουλου, διότι επικαλείται τη γραπτή ανταπόκρισή του για τα γεγονότα στην εφημερίδα *Νεολόγος* της Κωνσταντινούπολης με ημερομηνία 26 Φεβρουαρίου 1884. Θα εξιστορήσουμε σύντομα την υπόθεση αυτή, ανασυγκροτημένη όμως από τη συγκριτική αντιπαραβολή των δύο μαρτυριών.

Αναφέραμε, στο πρώτο μέρος, ότι τα σχολεία έκλεισαν από το 1876 έως το 1880. Τότε ανοίγει πάλι, σύμφωνα με τον Φωτόπουλο, το δημοτικό σχολείο με δάσκαλο τον Ι. Γλαυκωπίδη, απόφοιτο του Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης, ο οποίος «εις αντίρροπον της τότε κεκλεισμένης Ελληνικής Σχολής μετέτρεψε την δημοτικήν εις αστικήν με έξι τάξεις περιεχούσας τα μαθήματα και της δημοτικής και

της Ελληνικής σχολής. Πράγματι η σχολή αυτή υπό την διεύθυνση του ενλόγω Ι. Γλαυκωπίδου ελειτούργει μεθοδικώτατα και προοδευτικώτατα» (Φωτόπουλος 1939: 102).

Τον Ιανουάριο του 1882, ενώ άνοιξε και η Ελληνική Σχολή, διορίζεται με ομοφωνία η Σχολική Εφορία με πρώτο έφορο τον πρωτοσύγκελο και εφόρους τους Ν.Ι. Τσιολέκα (έμπορος), Κωνσ. Ι. Κατσίκα (έμπορος), Δημ. Ν. Τσιολέκα (έμπορος), Ζήκος Αθ. Μακρή (έμπορος), Ιωάννη Ευθυμίου (:). Η επιτροπή ξεκινάει αγώνα για να μαζέψει λεφτά για τα σχολεία. Ο Αγαθάγγελος πηγαίνει στους ομογενείς της Ρουμανίας και γυρνάει με επιχορήγηση, όχι του μέχρι τότε χρηματοδότη Θωμά Κωτούλα, αλλά του Ν. Γεωργιάδη.

Τον Σεπτέμβριο του 1882 προκύπτει η διαφωνία πρωτοσυγκέλου και όλων των άλλων μελών της Εφορίας. Ο πρώτος ήθελε να υπάρχουν ξεχωριστοί δάσκαλοι για την Ελληνική και για την Αστική κινούμενος είτε προς ίδιον όφελος (για τις σπουδές του γιου του Ζήγωνα) είτε, το πιθανότερο, για να ελέγχει τον Γλαυκωπίδη. Αποτέλεσμα της διχογνωμίας είναι η παραίτηση του πρωτοσυγκέλου. Το Πάσχα του 1883 ανανεώνεται η Εφορία και αποτελείται από τους Παναγιώτη Δέλια (εμπ.), Δημήτριο Τσιολέκα (εμπ.), Δ. Δελήμπαση (υποδημ.), Λουκά Χατζηϊωαννίδη (ιατρό) συμπαραστούντων των Νικ. Τσιολέκα και Κων. Κατσίκα. Το ότι αυτό συμβαίνει το 1883 (εκδοχή Φωτόπουλου) ενισχύεται από το γεγονός ότι ο Παν. Δέλιας εμφανίζεται ως πρόκριτος μόνο γι' αυτή τη χρονιά (Γιομπλάκης 1985: 53). Έχουν προσληφθεί επίσης ως δάσκαλοι και οι Π. Αναστασίου και Α. Παντελής. Μετά από παραίτηση του μητροπολίτη ο Αγαθάγγελος συνεργάζεται με την Εφορία από τον Ιανουάριο του 1883. Τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους προσλαμβάνεται ο δάσκαλος Κ. Ρέσσος ως διευθυντής της Ελληνικής και έχουμε κατά σειρά ιεραρχίας «Κ. Ρέσσος, Βλαχάβα ως διευθύντρια Παρθεναγωγείου, Γλαυκωπίδης ως διευθυντής Αστικής και βοηθός Ελληνικής, δεύτερος αστικής Π. Αναστασίου, τρίτος Δ. Βενιαμίν και βοηθός Παρθεναγωγείου» (Φωτόπουλος 1939: 102). Το φθινόπωρο έχουμε ανοιχτή ρήξη των δασκάλων.

Τον Ιανουάριο του 1884 ξεσπάει η υπόθεση με την καταγγελία στον Χαλίλ Πασά των Σερβίων του Γλαυκωπίδη από «πέντε εκ των συμπολιτών ημών, [...] οι οποίοι φθονούντες και ζηλεύοντες τους εν ενεργεία εφόρους και θέλοντες να τους βλάψωσι κατήγγειλαν ότι εις την σχολήν διδάσκονται μαθήματα όλως απάδοντα εις το Οθωμανικόν Κράτος» (Φωτόπουλος 1939: 103). Τα ονόματα των πέντε ο Φωτόπουλος λέει ότι τα γνωρίζει αλλά δεν τα παραθέτει. Αντίθετα ο Αγαθάγγελος αναφέρει ότι η καταγγελία έγινε από «έναν εκ των διδασκάλων» καθόσον

έχει τους λόγους του να μην παρουσιάσει ως ομαδική την καταγγελία διότι θα την χρεωθεί εμμέσως.

Ο Οθωμανός διοικητής στέλνει στρατιωτικό σώμα στη Σέλιτσα, το οποίο περικυκλώνει το σπίτι του *Αναστασίου Γραμμένου*, όπου διέμενε ο Γλαυκωπίδης, και παραλαμβάνει όλα τα έγγραφα που βρήκε μαζί με τον ίδιο. Βρήκε «*μεταξύ άλλων χάρτην γεωγραφικόν σχεδιασθέντα υπό του διδασκάλου εις τον οποίον εσημειώοντο η διαίρεσις της Μακεδονίας και η υπαγωγή του πλείστου μέρους αυτής εις την Ελλάδα*» (Φωτόπουλος 1939: 103). Καταγγέλθηκε επίσης ότι δίδασκε νεότερη ελληνική ιστορία, προφανώς την ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821.

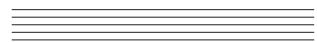
Ο μητροπολίτης Σιατίστης Αθανάσιος κατεβαίνει στην Εράτυρα και καταλύει στο σπίτι του Παν. Δέλια, όπου σύμπασα η Σχολική Εφορία θεωρεί τον Αγαθάγγελο ως αυτόν που έκανε την προδοσία. Ο τελευταίος αποσεύει έντονα τη μομφή και περνάει όλη τη νύκτα μεθοκοπώντας στο σπίτι του Αθ. Τσιάρα μαζί με τους άλλους διδασκάλους, τους «*εναντίον όντων τοις Εφόροις*» (Αγαθάγγελος 1909: 58), τον Ιωάννη Ευθυμίου και τον Παπαγεώργιο.

Απο δω μπορούμε να συνάγουμε τις δύο μερίδες. Από την μια ή τότε Εφορία και από την άλλη ο Αγαθάγγελος και οι πέντε στους οποίους συγκαταλέγονται οπωσδήποτε ο Τσιάρας και οι δάσκαλοι Δ. Βενιαμίν, ίσως και ο Ρέσσος.

Καλούνται όλοι στα Σέρβια, μαζί και ο μητροπολίτης. Στην ανάκρισή του ο Γλαυκωπίδης απάντησε θαρραλέα ότι επιτέλεσε το καθήκον του ως δασκάλου «*καθόσον τα μέρη ταύτα ως πατρογονικά των Ελλήνων θα περιέλθουν μία ημέραν μοιραίως εις την κατοχήν της Ελλάδος*» (Φωτόπουλος 1939:103). Τελικά επέρχεται η λύση του συμβιβασμού με απόλυση του Γλαυκωπίδη και την απαγόρευση να διδάξει πλέον σε σχολείο της Μακεδονίας καθώς και του Δημ. Βενιαμίν που ανήκει στην άλλη μερίδα «*ως προκαλούντων τας τοιαύτας κομματικές διενέξεις*» (Φωτόπουλος 1939:108). Αποκαθίσταται ο Αγαθάγγελος ότι δεν ήταν ο ίδιος ο καταγγέλλων. Φυσικά αλλάζει και η σύνθεση της Σχολικής Εφορίας, αναλαμβάνοντας πρόεδρος ο ίδιος ο Μητροπολίτης, γραμματέας ο Ν. Τσιολέκας, ταμίας ο Β. Στρέμπας (κηροποιός) και οι Ν. Φωτόπουλος (έμπορος), Α. Χατζηνικολάου ως ήπιοι και συμβιβαστικοί εκατέρωθεν και ο Ζήσος Μακρής.

Ποιος ήταν ο Ιωάννης Γλαυκωπίδης;

Αν επιχειρούσαμε να αρθρώσουμε τα υπάρχοντα ελάχιστα στοιχεία και τεκμήρια ώστε να σχηματίσουμε την προσωπικότητα του Ιωάννη Γλαυκωπίδη, θα

λέγαμε, γενικά, ότι ήταν ένας μαχητικός και ριψοκίνδυνος οραματιστής, σύγχρονος και ενημερωμένος από παιδαγωγική άποψη, εθνικός ιδεαλιστής.

Τα στοιχεία του χαρακτήρα του ίσως εξηγούνται και από το γεγονός ότι πιθανόν προέρχεται από μια ανάλογη οικογενειακή παράδοση. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι υπάρχει συγγενική σχέση με τον Σ. Γλαυκωπίδη, ο οποίος υπήρξε αγαπημένος μαθητής και οπαδός του Θεόφιλου Καΐρη, συγκατηγορούμενός του στην τελευταία δίκη της Σύρας,⁸ τον Δεκέμβριο του 1852, και καταδικασθείς. Ο Σ. Γλαυκωπίδης ορίστηκε επίσης εκτελεστής της διαθήκης του Θ. Καΐρη⁹ και ήταν επιμελητής της έκδοσης της *Γνωστικής* του.¹⁰

Όπως αναφέρει ο Φωτόπουλος, ο Ι. Γλαυκωπίδης φοίτησε στο Διδασκαλείο Θεσσαλονίκης. Αρκετά αργότερα τον συναντούμε να σταδιοδρομεί ως διδάσκαλος στην ελληνική παροικία της Αιγύπτου κατά την εποχή του Εκπαιδευτικού Ομίλου Αιγύπτου και των τότε μεταρρυθμιστικών δραστηριοτήτων των στελεχών του με μεγάλο όνομα τον Γεώργιο Σκληρό. Σημειωτέον ότι την περίοδο μετά το 1912 δραστηριοποιούνταν ως ιδρυτής ιδιωτικού εκπαιδευτηρίου ο εκ Σελίτσης λόγιος Χαρίσιος Πούλιος (Γιομπλάκης 1985: 188). Συμμετείχε στο διαγωνισμό «*επί της εν γένει κατευθύνσεως της εν Αιγύπτω εκπαιδεύσεως*» (1919), κατά τον οποίο «*απενεμήθησαν το πρώτο βραβείο των 40 λιρών στον Αθ. Πίσυνο, διευθυντή της Αστικής Σχολής Καΐρου, το δεύτερο των 20 λιρών στον Ι. Γλαυκωπίδη, δάσκαλο στη Ζερβουδάκειο Σχολή στην Αλεξάνδρεια και τον έπαινο στον Ν. Παπαδόπουλο, εκπαιδευτικό στο σχολείο του Πορτ Σάιντ*» (Πρ. Δ.Ε. 16/29-1-1922: Έκθεσις επιτροπής κριτών).¹¹ Σύμφωνα με την Παπαδημητρίου, η βράβευση έγινε τελικά το 1922, αφού άλλαξαν τα πράγματα, γεγονός που σημαίνει ότι ο Γλαυκωπίδης προτιμήθηκε, αν μη τι άλλο, εις βάρος των επώνυμων μεταρρυθμιστών.

Οι βραβευμένες μελέτες στάλθηκαν στο υπουργείο Παιδείας στην Αθήνα (Πρ. Δ.Ε. 12/25-2-1922), ενώ μέρος της βραβευμένης εργασίας του Ι. Γλαυκωπίδη, που αφορούσε την ανάγκη ενίσχυσης της θετικής παιδείας στα Δημοτικά, δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *Ταχυδρόμος* λίγα χρόνια αργότερα. Από τον τίτλο της δημοσιευθείσης εργασίας του Γλαυκωπίδη, «*Το ζήτημα των αναγνωστικών*» (εφ. *Ταχυδρόμος*, 27.1.1925), επιβεβαιώνεται το διαρκές ενδιαφέρον του για το ζήτημα από την αρχή της σταδιοδρομίας του καθώς και η μεθοδική και ολοκληρωμένη άποψή του.

Οι διαστάσεις της υπόθεσης

Η υπόθεση αυτή, όπως είπαμε, αποτέλεσε μια σοβαρή δημόσια πολιτική σύγκρουση και περιείχε κοινωνικές, πολιτικές και εκπαιδευτικές-παιδαγωγικές διαστάσεις. Το να δεχτούμε ότι προσωπικοί λόγοι –που συνήθως χαρακτηρίζουν ό,τι αποκαλούμε έριδες– έπαιξαν σημαντικό ρόλο δεν μειώνει καθόλου την ευρύτερη σημασία του περιστατικού. Ένα απλό περιστατικό γίνεται υπόθεση όταν εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο γεγονότων, εάν διαθέτει έναν σύνθετο χαρακτήρα με πολλαπλότητα πτυχών και αποτελεσμάτων, τα οποία παραμένουν για καιρό αδιευκρίνιστα και, ως εκ τούτου, επίμαχα.

Η πολιτική διάσταση εγγράφεται στις διαφορετικές γραμμές Πατριαρχείου και εθνικού κέντρου. Το ελληνικό κράτος, επειγόμενο να αποτελέσει τον κεντρικό φορέα διαχείρισης της εκπαίδευσης, δραστηριοποιήθηκε στους εξής άξονες (Μπέτσας 2000: 238):

1. Χρηματοδότηση των κοινοτήτων μέσω προξενείων και μέσω φανερών ή μυστικών διαύλων. Απόδειξη ότι η Εράτυνα εντάσσεται στο δίκτυο των συλλόγων εθνικής εκπαιδευτικής πολιτικής αποτελεί α) το γεγονός ότι η χρηματοδότηση από τον ομογενή *Δημ. Γεωργιάδη* που εξασφάλισε ο πρωτοσύγκελος με το ταξίδι του στη Ρουμανία περνάει μέσα από τον «Σύλλογο των Αθηνών», στο όνομα του οποίου άφησε τους τόκους για την πληρωμή των δασκάλων. Επίσης τα πρακτικά και τα συμβόλαια γίνονται ενώπιον του Έλληνα προξένου στη Ρουμανία (Γιομπλάκης 1985: Παράρτημα)· β) η ίδρυση του *Εν Κωνσταντινουπόλει Μακεδονικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Σελίτσης και των πέριξ εν Μακεδονία* το 1884 και η μεγάλη βοήθεια που στέλνει στην Σελίτσα.

2. Σχετικά με το περιεχόμενο της διδασκαλίας, το αναλυτικό πρόγραμμα και τα σχολικά βιβλία. Ο Γλαυκωπίδης φαίνεται ότι διέθετε τα νέα αλφαβητάρια και αναγνωστικά και κυρίως δίδασκε ιστορία και γεωγραφία, μαθήματα ιδιαίτερης σημασίας για την επίτευξη των εθνικών επιδιώξεων. Τα βιβλία της Πατριαρχικής Κεντρικής Εκπαιδευτικής Επιτροπής δεν κάλυπταν το αντικείμενο, ενώ οι παράγοντες του υπουργείου επεδίωκαν το συνδυασμό της διδασκαλίας του ιστορικού χρόνου εντός του γεωγραφικού χώρου, συνδυασμό απαραίτητο για την δόμηση της «εθνικής ταυτότητας και της συνέχειάς της εντός των γεωγραφικών ορίων του ιστορικού της βίου».

3. Στη συγκεκριμένη προσπάθεια στελέχωσης των σχολείων με δασκάλους σπουδαγμένους στην Αθήνα (Ζήνωνας Παπαθωμάς) και στη Θεσσαλονίκη (Ι.

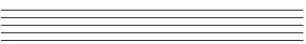
Γλαυκωπίδης, Κατσάνος κλπ.), αλλά προτιμώντας τελικά για λόγους ασφαλείας τοπικής μόρφωσης δασκάλους (Ρέσσος, Οικονομίδης κλπ.). Είναι φανερό, λοιπόν, ότι το περιστατικό αυτό εντάσσεται στην προσπάθεια επανελέγχου από την ΠΚΕΕ της εκπαιδευτικής διαδικασίας και τον περιορισμό της χαλαρής πολιτικής εκ μέρους του οθωμανικού κράτους. Μετά το 1885 παρατηρείται η εξασθένηση της δράσης των συλλόγων, μεταστροφή από την εθνική διάσταση στην ηθική-θρησκευτική του περιεχομένου των μαθημάτων και την εκπόνηση των «Ομοιόμορφων Προγραμμάτων Δημ. Σχολείων» από την ΠΚΕΕ.

Στην Σέλιτσα, άλλωστε, γνωρίζουμε ότι επιχειρήθηκε ξανά και πάλι παράνομα διδασκαλία της νεότερης ελληνικής ιστορίας το 1907 με τον Νικόλαο Μαλούτα.

Η κοινωνικά ευρύτερη διάσταση της σύγκρουσης αναδύεται τόσο από το γεγονός ότι προσέλαβε ιδεολογικό περιεχόμενο όσο και από το ότι ενεπλάκη σε ανταγωνισμούς για την τοπική εξουσία ως ζήτημα ελέγχου της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Θα λέγαμε ότι από τη μια μεριά έχουμε τους υπερασπιστές του υπάρχοντος καθεστώτος, δομών και συσχετισμού εξουσίας, δηλαδή τους συντηρητικούς, και από την άλλη αυτούς που έθεταν σε προτεραιότητα το εθνικό ζήτημα και την αλλαγή των υπάρχουσών δομών εξουσίας, τους νεωτεριστές ή ριζοσπάστες. Και με σχετικά μεγάλη ασφάλεια, μπορούμε πλέον να αντιστοιχίσουμε στη μεν πρώτη παράταξη την Εκκλησία και τα απειλούμενα από οποιαδήποτε αλλαγή στρώματα που συμμετείχαν στην εξουσία και στην άλλη τους μεγάλης εμβέλειας και με αυτοπεποίθηση εμπόρους και τους νεωτεριστές δασκάλους και λογίους. Θα πρέπει, όμως, να τονίσουμε ότι και οι δύο παρατάξεις εμφορούνταν από την εθνική ιδεολογία και ταυτότητα και είχαν κοινό στόχο τη μακροπρόθεσμη ένταξη της περιοχής στο ελληνικό κράτος. Οι ιδιαιτερότητες, όμως, που αφορούν την τοπική εξουσία έπαιξαν σημαντικό ρόλο πριν αλλά και μετά την επίλυση του εθνικού ζητήματος.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

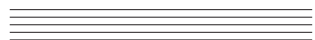
Επιχειρήσαμε να εξετάσουμε κάποια σημαντικά γεγονότα στο χώρο της εκπαίδευσης στην Εράτωνα κατά τον 19ο αιώνα που αφορούν την κοινωνική της διάσταση ως χώρου συγκρούσεων και αντιπαραθέσεων. Κινηθήκαμε στα σημεία που αρθρώνεται η τοπική εκπαιδευτική Ιστορία με τη γενικότερη τοπι-

κή Ιστορία. Διαπιστώσαμε ότι κατά τον εξαιρετικά πλούσιο σε ιστορικά γεγονότα 19ο αιώνα οι ορθόδοξες κοινότητες της οθωμανικής επικράτειας διέρχονται μεταβατική περίοδο και ως εκ τούτου είναι θέατρο σημαντικών κοινωνικών αντιπαραθέσεων. Το μεταβατικό πλαίσιο σχετίζεται με την επικράτηση των νέων παραγωγικών σχέσεων, την εμφάνιση νέων κοινωνικών δυνάμεων, την προϊούσα φθορά της οθωμανικής δομής εξουσίας, την άνοδο των εθνικών κινημάτων και τον αυξανόμενο ρόλο των εθνικών κρατών. Έχουμε το τέλος των αυτόνομων κοινοτήτων του 18ου αιώνα και τις συγκρούσεις για τη διαμόρφωση των νέων κοινωνικών συσχετισμών μέσα από νέες κοινωνικές συμμαχίες και δύο διαφορετικές στρατηγικές εξουσίας σε τοπικό επίπεδο. Ειδικά στη Σέλιτσα προσδιορίσαμε τη δεκαετία του 1840 ως τη μεταβατική δεκαετία εμφάνισης των φαινομένων αυτών και σταδιακής αποκρυστάλλωσής τους στο τελευταίο τέταρτο του αιώνα. Η εκπαίδευση αποτελεί τον σημαντικότερο νέο θεσμό μέσα στον οποίο αποτυπώθηκαν οι αντιπαραθέσεις και λειτούργησε έτσι ως ο εμφανιστής τους. Μέσα από την έρευνα της Ιστορίας του θεσμού αυτού βρήκαμε αρκετά στοιχεία που μας διαφωτίζουν ως προς τα κεντρικά ζητήματα της κοινωνικής ιστορίας της περιοχής την εποχή αυτή. Ελπίζω ότι οι υποθέσεις μας και τα ερωτήματα, όσο τολμηρά και αν είναι, ίσως έχουν μεγαλύτερη αξία από τις εκ των προτέρων απαντήσεις.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1 Η διάκριση τοπικής και γενικής Ιστορίας συνοδεύεται από μια ποιοτική διαφοροποίηση που γίνεται συνήθως ανάμεσα στις δύο. Η πρώτη θεωρείται κυρίως ιστορία πολιτισμού, σε αντίθεση προς την ευρύτερη ιστορία, που εκλαμβάνεται ως πολιτική. Η τοπική Ιστορία, ακόμη κι όταν δεν μελετά ιστορικά τον τόπο καταγωγής ή και το χώρο ζωής, αλλά ασχολείται με θέματα που δεν εμπίπτουν στην άμεση εποπτεία, θα διατηρεί πάντοτε το χαρακτήρα της εστίασης του ενδιαφέροντος στο ειδικό, στο μερικό, στο άρρηκτα δεμένο με τη ζωή ενός τόπου, παρά τις αναγκαίες αναγωγές σε ευρύτερο πλαίσιο. Διακρίνεται από την «ιστορία της ιδιαίτερης πατρίδας» και την μ' αυτήν συνδεδεμένη «ιστορία του πολιτισμού», οι οποίες, επίσης, οικοδομούν μια βαθιά οδό για την κατανόηση του ιστορικού γίνεσθαι. Η τοπική Ιστορία δεν αποτελεί την απλουστευμένη εισαγωγή στην ευρύτερη γενική Ιστορία, με βάση την επαγωγική διαδικασία και κυρίως λόγω της δυνατότητας που προσφέρεται για άμεση εποπτεία ιστορικών μνημείων

- Ανδρέου, Απ. (1994), «Τοπική εκπαιδευτική ιστορία. Η ελληνική “περίπτωση”», *Θέσεις*, 50, σ. 143-148.
- Βαρσαμίδης, Α., *Κατάλογος επαγγελματιών στην Εράτυρα*.
- Βέλκος, Γ. (1979), *Η Εξαγορά της Σελίτσας*, Περραιβίας.
- Βέλκος, Γ. (1983), *Αργύριος Παπαρίζος*, Αθήνα.
- Βέλκος, Γ. (1998), *Τα Επώνυμα και Βαφτιστικά Ονόματα της Σελίτσας (1650-1940)*, Ελασσόνα.
- Βούρη, Σ. (1992), *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια: η Περίπτωση της Βορειοδυτικής Μακεδονίας (1870-1904)*, Παρασκήνιο, Αθήνα.
- Βώρος, Φ.Κ. (1989), «Τοπική ιστορία», *Νέα Παιδεία*, 52, σ. 176-178.
- Γιομπλάκης, Αθ. (1968), «Οι χαλασμοί της Σελίτσας (Ερατύρας)», Ε.Μ.Σ., *Μακεδονικά*, τ. Η, Θεσσαλονίκη, σ. 75-92 http://www.ems.gr/ems/client/userfiles/file/EKDOSEIS/MAKEDONIKA/Makedonika_8/Gioblaki.pdf
- Γιομπλάκης, Αθ. (1985), *Η Εράτυρα*, Θεσσαλονίκη.
- Δάρδας, Αν. (1997), *Τραμπάντζειο Γυμνάσιο Σιατίστης*.
- Ηλιού, Φ. (1981), *Κοινωνικοί αγώνες και Διαφωτισμός. Η περίπτωση της Σμύρνης (1819)*, ΕΜΝΕ Μνήμων, Αθήνα.
- Λεοντσίνης, Γ.Ν. (1996), *Διδακτική της ιστορίας, γενική-τοπική ιστορία και περιβαλλοντική εκπαίδευση*, Αθήνα.
- Μηλιός, Γ. (1988), *Ο ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός από τον επεκτατισμό στην καπιταλιστική ανάπτυξη*, Εξάντας, Αθήνα.
- Μπέτσας, Ι. (2007), *Η κοινοτική διάσταση στην εκπαίδευση: Ιστορικές προβολές, σύγχρονες αναφορές*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.
- Μπέτσας, Ι. (2000), “The objectives of the Greek Foreign Ministry for Greek Education within the Ottoman State (1871-1912): The setting of objectives and the fundamental axes of activity”, στο Terzis, Ν. (ed.), *Education in the Balkans: From the Enlightenment to the Founding of the nation-states*, Kyriakides Brothers, Thessaloniki, σ. 235-250.
- Μπονίδης, Κ. (1996), *Οι Ελληνικοί Φιλεκπαιδευτικοί Σύλλογοι ως φορείς Εθνικής παιδείας και πολιτισμού στη διαφιλονικούμενη Μακεδονία (1869-1914)*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.
- Bonidis, K., Palaskas, S., Balabani, K. (2000), “Nationalism and Education: The propagation of the ‘Great Idea’ of Greek Nationalism through Education in the European Territories of the Ottoman Empire in the late 19th Century”, στο Terzis, Ν. (ed.), *Education in the Balkans: From the Enlightenment to the Founding of the Nation-States, Education and Pedagogy in Balkan Countries 2*, Kyriakidis Brothers, Thessaloniki, σ. 209-234.

- Μητρώα Αστικής Σχολής Σελίτσας (1883-1914)* (στατιστική και ηλεκτρονική επεξεργασία Γ. Βάρκα), 1999.
- Παπαδημητρίου, Π., «Ο Διαγωνισμός «επί της εν γένει κατευθύνσεως της εν Αιγύπτω εκπαιδεύσεως» (1919) και ο Εκπαιδευτικός Όμιλος Αιγύπτου», Εργαστήριο Ιστορικού Αρχείου Νεοελληνικής και Διεθνούς Εκπαίδευσης.
- Σβορώνος, Ν. (1976), *Επισκόπηση νεοελληνικής Ιστορίας*, Θεμέλιο, Αθήνα.
- Σκουτέρη-Διδασκάλου, Ε. (1994), «Η σημασία της τοπικής ιστορίας: ανθρωπολογική προσέγγιση», στο *Βελβεντό, χθες, σήμερα, αύριο* (Πρακτικά του συνεδρίου), Θεσσαλονίκη, σ. 220-234.
- Τερζή, Ν.Π., Ζιώγου, Σ. (επιμ.) (1997), *Η Εκπαίδευση στη Μακεδονία κατά την Τουρκοκρατία: πρώτη προσέγγιση και απογραφή*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.
- Τσουκαλάς, Κ. (1982), *Εξάρτηση και Αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1630-1922)*, Θεμέλιο, Αθήνα.
- Φωτόπουλος, Ι. (1939), *Ιστορία Σελίτσας (Εράτυνας)*.

ΠΗΓΕΣ

Για τα γεγονότα αντλούμε πληροφορίες από δύο πρωτογενείς πηγές:

Ο πρωτοσύγκελος Αγαθάγγελος Παπαθωμάς (1844-1926) ήταν την περίοδο στην οποία αναφερόμαστε αρχιερατικός επίτροπος στη Σέλιτσα του μητροπολίτη Σιατίστης. Πρωταγωνιστής των γεγονότων, δημοσίευσε το 1909 τα *Απομνημονεύματά* του. Είχε ισχυρή προσωπικότητα, οξύθυμος, με έντονο εγωισμό και φιλαρχία.

Ο Ιωάννης Φωτόπουλος (λίγο πριν από το 1865-1940) δρούσε την περίοδο αυτή στην Κωνσταντινούπολη, διατηρώντας άμεση επαφή με τη Σέλιτσα. Ιδρυτικό μέλος του Εν Κωνσταντινουπόλει Μακεδονικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Σελίτσας και των πέριξ εν Μακεδονία, δραστηριοποιούνταν στον κύκλο του *Νεολόγου*. Σε μεγάλη ηλικία έγραψε την *Ιστορία της Σελίτσας (Εράτυνας)*.